

Vicenç Aguado i Cudolà

EL CONREU DE LA TERRA SEGONS UN CONTRACTE DE RABASSA MORTA AL VELUSELL D'INICIS DEL VUITCENTS

1. El context general a la comarca de les Garrigues

El territori que avui coneixem com a la comarca administrativa de les Garrigues estava sotmès en gran part al domini senyorial, ja fos civil o eclesiàstic. Una gran part dels pobles estaven sota el control del monestir de Poblet (el Vilosell, la Pobla de Cérvoles, Vinaixa, l'Albagés, el Cogul, Juncosa, Tarrés, els Torms, Fullella, els Omellons i les Besses),¹ del priorat d'Escala Dei (Castelldans), dels ducs de Cardona (Arbeca, Castellots part senyorial, Juneda) i de baronies diverses (l'Albi, la Granadella). Solament estava sota el domini directe dels comtes-reis les Borges Blanques i Castellots part reial, sota la fórmula del carreratge de Lleida.²

El senyor feudal tenia normalment el domini directe o eminent sobre les terres d'aquests llocs i a través de l'emfiteusi els seus habitants tenien el que s'anomenava el domini útil. Aquests eren els que conreaven les terres i pagaven un cens anual al senyor. A més a més, el senyor podia tenir la jurisdicció sobre aquest territori (l'anomenat mer i mixt imperi), és a dir el poder de jutjar els plets civils i criminals. Els titulars del domini útil podien a la vegada establir amb tercers determinats tipus de contractes, com els de masoveria, parceria o rabassa morta. Es tractava, per tant, d'un sistema complex i no unitari d'estructura de la terra. Cal dir que s'anirà tendint a consolidar el domini útil de les terres a inicis del segle XIX amb la legislació de redempció de censos emfitèutics que impulsarà el règim liberal.³

---

¹ Veg. V. GUAL I VILÀ: "Conflictos en terres de Poblet (segles XV-XVI)" a *Revista Pedralbes* 23 (2003), p. 67-68, on destaca que "la comarca amb més llocs sota l'ombra de Poblet era les Garrigues".

² Sobre l'evolució el règim municipal de les Borges Blanques i el règim de carreratge de Lleida veg. V. AGUADO I CUDOLÀ: "La rehabilitació de la denominació "paeria" per a l'Ajuntament de les Borges Blanques" a DD.AA.: *Fites en el temps. VI Trobada d'Estudiosos de la Comarca de les Garrigues (El Cogul, 2008)*, Ed. Fonoll, Juneda.

³ Veg. A. SEGURA: *Burguesia i propietat de la terra a Catalunya en el segle XIX. Les comarques barcelonines*, Ed. Curial, Barcelona, 1993, p. 20-21.

El conreu del cereal (blat, ordi i civada), que era el tradicional, base de l'economia agrària garriguenca, veurà com es generalitzen altres tipus de conreus que comporten un moment d'expansió per a la nostra comarca. Normalment s'atribueix al Duc de Medinaceli, que era Baró d'Arbeca, l'impuls a partir del 1760 del conreu d'olivera a les seves terres, amb la varietat d'oliva que serà coneguda com arbequina. Cal dir que en el cas concret del Vilosell, ja trobem documentat al segle XVII (any 1632) la construcció d'un molí d'oli.⁴ També durant aquesta època es produeix un augment de demanda de vi i aiguardent que tindrà els seus principals mercats a Vilafranca del Penedès i a Reus.⁵ El comerç de vi i aiguardent es realitzarà especialment a través d'aquest darrer mercat. Això comportarà també un augment del conreu de la vinya en les terres garriguenques. Aquestes nous tipus de conreus requeriran, per tant, mà d'obra que es contractarà a través de fórmules contractuals com les que hem esmentat anteriorment. Es tracta d'una fase d'expansió econòmica de la nostra comarca i d'un punt d'inflexió en el trànsit d'una estructura de propietat feudal a una estructura de propietat capitalista.

2. Aproximació a la naturalesa i significació del contracte de rabassa morta

El contracte de rabassa morta era un tipus de contracte propi del Dret civil català que no existia originàriament a d'altres zones de l'Estat espanyol. A través d'aquest contracte el propietari (aquell qui tenia el domini útil) cedia el terreny a una persona (rabassaire) perquè plantés vinya i la cultivés mentre visqués un terç dels primers ceps plantats, a canvi d'una part de la collita. Si aquests ceps morien, el contracte s'extingia. Les millores que es van introduir en els conreus durant el segle XVIII van permetre que aquests contractes estiguessin en vigor durant diverses generacions, per la qual cosa els propietaris dels terrenys es van considerar perjudicats a l'augmentar el valor dels terrenys i la inflació.

Aquest conflicte entre propietaris i rabassaires comportà una discussió sobre la seva naturalesa. És a dir si es tracta d'un contracte de lloguer o bé d'un contracte de constitució d'un dret real de duració determinada, és a un dir, un cens emfitèutic. La Reial Audiència de Barcelona va resoldre en una sentència el conflicte entre els propietaris de les terres i els rabassaires determinant que el contracte s'extingia bé per la mort de les vinyes o transcorreguts cinquanta anys des de la seva formalització. Aquesta duració temporal determinada va ser confirmada quan es va redactar el Codi civil espanyol l'any 1889 en el seu art. 1656 que el va generalitzar a tot l'Estat espanyol amb el nom de "censo a primeras cepas".

A finals del segle XIX l'aparició de la fil·loxera va comportar una gran conflictivitat. La malaltia de les vinyes es va solventar a través de determinades operacions amb les quals s'inseria un cep americà en els ceps antics. Els rabassaires van considerar que es tractava del mateix cep i, per tant, que al subsistir aquest no es podia considerar extingit el contracte. Aquestes pràctiques van ser acceptades pel Codi civil.

Durant la Generalitat Republicana es va voler resoldre la qüestió a favor dels rabassaires a través de la Llei de Contractes de Conreus que permetia a aquests convertir-se en propietaris dels terrenys a través d'una indemnització. La impugnació d'aquesta Llei davant del Tribunal de Garantías Constitucionales va comportar la seva declaració d'inconstitucionalitat. Aquest fet va dur el President Companys a declarar l'Estat Català en els fets del 6 d'octubre de 1934 que van acabar amb la suspensió de l'autonomia i l'empresonament dels seus dirigents fins l'any 1936 amb el triomf del Front Popular, en el que seria l'avantcambrà de la Guerra Civil espanyola.

⁴ Vegeu B. FARRÉ I LLORETA: *El Vilosell un poble a l'ombra de Poblet*. Ed. Imp. Ars Gràfiques Molino, Mollerussa, 1984, p. 176.

⁵ Curiosament en el cadastre del Velusell de 1763 s'afirma: "Que de Aguardiente, Rovolis y Mistelas, en este Lugar de Velusell no hay consumo alguno". Veg. V. AGUADO I CUDOLÀ: "La delimitació de les muralles i del nucli antic del Vilosell mitjançant el cadastre del segle XVIII" a DD.AA.: *II Trobada d'Estudiosos de la Comarca de les Garrigues, Tarrés, 31 d'octubre de 1999*, Ed. Ajuntament de Tarrés, Mollerussa, 2000, p. 83. En canvi, B. FARRÉ I LLORETA, referint-se a les evaluacions de béns l'any 1761, afirma que: "Diversos vilosellencs, entre ells Joan Martí, eren fabricants d'aiguardent, que subministraven a l'exportador d'aquest producte". Veg. B. FARRÉ I LLORETA: *El Vilosell un poble a l'ombra de Poblet*. Ed. Imp. Ars Gràfiques Molino, Mollerussa, 1984, p. 181.

3. Les clàusules del contracte de rabassa morta realitzat al Velusell l'any 1803

Les parts d'aquest contracte eren Ramon Forés i Jaume Macià menor, ambdós del Velusell, que van atorgar escriptura davant el notari Joan Marsal de l'Espluga de Francolí en data 22 de novembre de 1803 (els protocols d'aquest notari es conserven a l'Arxiu Comarcal de la Conca de Barberà). La terra era a la partida de l'Abellà. Segons el recull que fa Santi Arbós de toponímia no urbana del terme del Vilosell segons el cadastre del segle XVIII hi ha la següent referència: "Abellar, l': *Altra pesa de terra o bosch dita la partida del Abellà (Pere Joan Forés)*. Del nom comú abellar "lloc on es col·loquen els ruscos o arnes".⁵ "Com veiem aquest tros pertanyia a la família Forés almenys des de començaments del segle XVIII.

La principal de les clàusules contractuals que conformen el contracte de rabassa morta mostra que es refereix als tipus de conreu que estaven en expansió en aquell moment (vinya i oliveres). Així en el contracte de 1804 que hem examinat es pacta expressament que: "dins lo termini de sinch anys tinga dita terra plantada de viña y oliveras y en cas no estiga plantada dins dit termini que puga incorporarse de ella sens haver de acudir ala Justicia y si fos lo cas que quedas dos anys sens conrresar dita terra puga tambe incorporararme de ella".

Com veiem s'atribuïa expressament una facultat d'autotutela ("sens haver de acudir a la Justicia") de recuperar el terreny en el cas que s'incomplissin les obligacions essencials del rabassaire que sigui la de tenir plantat el terreny de vinya i olivera (se li donava un temps màxim de cinc anys) i que el terreny no quedi sense conrear (durant dos anys).

La contraprestació a què té dret el propietari del terreny és la d'una quarta part de la collita segons s'estipula de la següent forma: "que de tot quant se cullirà en la expressada terra deura pagarme de quatre una ço es tres per lo comprador o adquisidor y la que fara quatre per mi venedor y que lo comprador tendrá la obligació de portarme tot a casa mia en la pnt Vila a excepció de la llenya y feixos que seria de la mia obligació lo haverlo de anar a buscar al tros". A més a més, el propietari es reservava l'entrar i el sortir del terreny, així com la llenya que hi hagués al terra.

Desconeixem la vigència que va tenir aquest contracte i si va durar els cinquanta anys que va marcar la Reial Audiència de Barcelona. En qualsevol cas, resulta una mostra molt significativa de les relacions existents entre els propietaris i els que conreaven efectivament la terra en un moment de canvis i transformacions que condicionaran la nostra societat contemporània.

4. Conclusions: l'evolució dels conreus i el contracte de rabassa morta

L'examen d'aquest contracte de rabassa morta ens permet aproximar-nos a l'evolució que van experimentar els conreus al territori de les Garrigues, en concret al municipi del Vilosell (Velusell) a començaments del segle XIX. En el trànsit de l'Antic Règim a l'Estat liberal, es va produir a la nostra comarca una especialització en els conreus de la vinya i l'olivera, com a conseqüència dels excedents, que va comportar una sèrie de canvis. L'impuls d'aquests conreus necessitarà de mà d'obra, la qual formalitzarà les seves relacions amb els propietaris o titulars del domini útil amb determinades fórmules contractuals.

L'estudi de les clàusules d'un contracte celebrat al Vilosell l'any 1804 ens permet aproximar-nos a veure quins eren els drets i les obligacions de les parts. Amb tot, cal tenir en compte l'existència d'una jurisprudència de la Reial Audiència de Barcelona que va establir en qualsevol cas una duració temporal de cinquanta anys. Una línia de recerca que caldria desenvolupar en els propers anys es veure si es tractava d'un contracte generalitzat en l'àmbit de la nostra comarca o bé es tractava d'uns casos molt concrets i determinats. Aquest treball ha tingut com a objectiu plantejar aquesta qüestió que podrà ser objecte d'ulteriors desenvolupaments en altres recerques que es realitzin sobre aquest tema.

---

⁵ Veg. S. ARBÓS GABARRÓ: "Toponímia del Vilosell segons el cadastre de 1726" a *Talaia del Vilosell. Revista del Centre d'Estudis Locals del Vilosell* 4, 2003, p. 2.